

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
8 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026**

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

α) Σελ. 23 – 24¹:

Εθνικές γαίες: Ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικό δικαίω». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησης τους. Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

β) Σελ. 208:

Οργανικός Νόμος: Ψηφίστηκε από την πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας και αντιμετώπιζε το ζήτημα του καθεστώτος της τοπικής Εκκλησίας. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900, δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

¹ Σύμφωνα με τις σελίδες του σχολικού βιβλίου.

γ) Σελ. 77:

«Εθνικόν Κομιτάτον»: Πολιτική παράταξη που εμφανίζεται στην Εθνοσυνέλευση του 1862 – 1864. Είχε μικρότερη απήχηση στο πολιτικό τοπίο που διαμορφώθηκε μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1862 σε σχέση με τις αντίστοιχες πολιτικές παρατάξεις των «πεδινών» και των «ορεινών». Το Εθνικόν Κομιτάτον, υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, που υποστήριζε την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού και τον εκσυγχρονισμό της χώρας, οικονομική ανάπτυξη και μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στο στρατό, πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

ΘΕΜΑ Α2

- α) Λάθος
- β) Λάθος
- γ) Σωστό
- δ) Σωστό
- ε) Σωστό

ΘΕΜΑ Β1

Σελ. 18: «Αν λάβουμε υπόψη ... κυριολεκτικά ασήμαντες».

ΘΕΜΑ Β2

Σελ. 167: «Σημαντικότερες ... εθνικό κορμό».

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Θα πρέπει να αξιοποιηθεί το ακόλουθο σημείο του σχολικού βιβλίου:

- α) Σελ. 59: «Κατά την προεπαναστατική ... στοιχειώδη ασφάλεια.».

Ενδεικτική απάντηση:

Κατά την προεπαναστατική περίοδο, για αντικειμενικούς λόγους, οι Έλληνες δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Υπήρχε όμως μία άλλη μορφή υποστήριξης των συμφερόντων τους, τα πελατειακά δίκτυα, στην οργάνωση των οποίων οδήγησαν οι εξής λόγοι. Ο πρώτος ήταν ο ανταγωνισμός μεταξύ

προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας. Ο J. Petropoulos στο ιστορικό του έργο «Πολιτική και συγκρότηση του κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833 – 1843)» επικαλείται τη μαρτυρία του Βαυαρού λόγιου Friedrich Thiersch (πρωτογενής και έμμεση ιστορική πηγή), ο οποίος είχε έρθει σε επαφή με πολιτικές ομάδες στην Ελλάδα το 1832. Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Thiersch, γενεσιουργό παράγοντα της ανάπτυξης του πελατειακού συστήματος στην Ελλάδα αποτελούσε η ανάγκη των ανθρώπων για κοινωνική ένταξη. Αυτή επιτυγχανόταν είτε με την ενσωμάτωση του καθενός στη σφαίρα προστασίας κάποιου ισχυρού, είτε στην παροχή προστασίας, στην περίπτωση που διέθετε κοινωνική και οικονομική ισχύ. Άλλοι λόγοι που ερμηνεύουν τη δημιουργία πελατειακών δικτύων ήταν η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρους της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών, καθώς και η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, πράγμα που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας στους ανθρώπους. **Κατά τον Thiersch, η ανάπτυξη του συστήματος των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα της αδυναμίας της κεντρικής εξουσίας να προστατεύει τους πολίτες. Έτσι, οι τελευταίοι ήταν αναγκασμένοι να αναζητούν προστασία σε άλλους φορείς πέραν της εξουσίας του κράτους.** Οι παραπάνω λόγοι οδηγούσαν τους υπηκόους να καταφεύγουν σε μη κρατικούς φορείς, οι οποίοι θα τους παρείχαν τη στοιχειώδη ασφάλεια.

Θα πρέπει να αξιοποιηθεί το ακόλουθο σημείο του σχολικού βιβλίου:

β) Σελ. 59: «Ο πρώτος φορέας ... πλοιοκτητών.».

Ενδεικτική απάντηση:

Ο πρώτος φορέας ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Ο Gunnar Hering στο ιστορικό έργο του «Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821 – 1936» (δευτερογενής και έμμεση ιστορική πηγή) υποστηρίζει ότι η οικογένεια συνιστούσε κατά την **ταραγμένη προεπαναστατική περίοδο έναν αξιόπιστο σύμμαχο.** Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες και κάθετα με πάτρωνες-προστάτες και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση. Αυτή την διασύνδεση της οικογένειας στο πλαίσιο των δικτύων προστασίας **επιβεβαιώνει ο Hering** κάνοντας λόγο για οριζόντιες συμμαχίες με άλλες οικογένειες ή πρόσωπα ίδιας κοινωνικής θέσης. Αναφέρεται, εξάλλου, και σε κάθετες σχέσεις με οικογένειες υψηλότερων κοινωνικά και οικονομικά οικογενειών, οι οποίες με τη σειρά τους ήταν εξαρτημένες από άλλες

ισχυρότερες. Μάλιστα, συμπληρώνει ότι πέντε θεσμοί λειτουργούσαν συνεκτικά τόσο στις οριζόντιες όσο και στις κάθετες σχέσεις της οικογένειας με άλλες και καθιέρωναν υποχρεωτικούς κανόνες συμπεριφοράς. Αυτοί οι θεσμοί ήταν ο γάμος, η υιοθεσία, η αδελφοποιία, η κουμπαριά σε γάμο και η βάφτιση από κάποιον ισχυρό. Στην Πελοπόννησο, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1715-1821 αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα πατρωνίας, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων. Ανάμεσα σ' αυτές επικρατούσε έντονος ανταγωνισμός για την άσκηση επιρροής σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής και για την κατάληψη των δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν μεγαλοαρματολοί. Στα νησιά, εξάλλου, στην ηγεσία των δικτύων πατρωνίας βρίσκονταν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

ΘΕΜΑ Δ1

Θα πρέπει να αξιοποιηθεί το ακόλουθο σημείο του σχολικού βιβλίου:

Σελ. 246, 248: «Η κύρια πλουτοπαραγωγική... και της Ευρώπης.»

Ενδεικτική απάντηση:

Η κυρία πλουτοπαραγωγική πηγή στα παράλια του Ευξείνου Πόντου ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο με κυριότερα λιμάνια την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Οδησσό, τη Βραίλα, το Νοβοροσίτσκ και τη Σεβαστούπολη. Ο Οδυσσέας Λαμψίδης στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (δευτερογενής και έμμεση ιστορική πηγή) συμπληρώνει ότι σημαντικά εμπορικά λιμάνια στον Πόντο ήταν τα Κοτύωρα, η Οινόη και τα Σούρμενα. Εξάλλου, η Ελένη Κατσιαδάκη-Γαρδίκη στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (δευτερογενής και έμμεση ιστορική πηγή) επισημαίνει ότι η οικονομική δραστηριότητα στον Πόντο περιοριζόταν στις παραλιακές περιοχές όπου και αναπτυσσόταν εμπορικά και οικονομικά το ελληνικό στοιχείο.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Νεότουρκοι με διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να απομακρύνουν και να περιορίσουν το εμπόριο των χριστιανών, οι οποίοι για να επιβιώσουν συνεργάστηκαν με τις τοπικές μουσουλμανικές εθνότητες. Η Τραπεζούντα μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας και το διαμετακομιστικό εμπόριο απέφερε κέρδος περίπου 200.000.000 φράγκα το χρόνο. Τον κυρίαρχο εμπορικό ρόλο της Τραπεζούντας στο χώρο της Ανατολής επιβεβαιώνει η Ελένη Κατσιαδάκη-Γαρδίκη, η οποία αναφέρει

ότι η Τραπεζούντα αποτελούσε το κέντρο της εμπορικής διασύνδεσης της Περσίας και της Κασπίας με τη Μικρά Ασία και τη Δύση.

Οι ελληνικές επιχειρήσεις διέθεταν εμπορικά υποκαταστήματα και πρακτορεία μεταφορών στη Ρωσία, την Περσία, την Αγγλία, την Κωνσταντινούπολη, τη Μασσαλία και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ευρώπης. Η Τραπεζούντα αποτελούσε το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής μέχρι το 1869 που ολοκληρώθηκε η διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ, οπότε άρχισε η σταδιακή παρακμή του λιμανιού της. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει ο Οδυσσέας Λαμπιδής, ο οποίος αναφέρει ότι το 1869 στην Τραπεζούντα οι εισαγωγές ανέρχονταν σε αξία στα 62.787.464 φράγκα και προέρχονταν από την Αγγλία, την Περσία, τη Γαλλία, τη Ρωσία την Ελβετία. Η Ελλάδα βρισκόταν στην προτελευταία θέση με 131.150 φράγκα, η παρουσία, ωστόσο, της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας υπήρξε σημαντική στο διαμετακομιστικό εμπόριο της πόλης, αφού κατείχε την τρίτη θέση στις εισαγωγές και εξαγωγές. Επιπλέον, η αξία των εισαγωγών έφτανε, σύμφωνα με την ίδια ιστορική πηγή, στα 37.901.438 φράγκα, με κύρια προέλευση των εμπορικών προϊόντων την Περσία, την Κωνσταντινούπολη, τη Ρωσία, τη Γαλλία και τον Καύκασο. Ωστόσο, για μεγάλο διάστημα και μετά το 1883, τέσσερις μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι της Τραπεζούντας έλεγχαν μαζί με το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου. Από αυτούς οι σημαντικότεροι, σύμφωνα με την Ελένη Κατσιαδάκη-Γαρδίκη ήταν αυτοί των Γ. Καπαγιαννίδη, αδελφών Σωτηρόπουλου, Θεοφυλάκτου και Λεοντίδη. Συμπληρώνει, μάλιστα, ότι στην ανάπτυξή της συνέβαλε ο περιορισμός που επέβαλε η Ρωσία από το 1883 στο περσικό εμπόριο με τον αποκλεισμό της εμπορικής οδού που περνούσε από τον Καύκασο.

Ανάλογη ήταν η οικονομική κίνηση των Ελλήνων και στις άλλες πόλεις του Πόντου: από το εμπορικό λιμάνι της Αμισού εξάγονταν μεγάλες ποσότητες εξαιρετικού καπνού και άλλων εγχώριων προϊόντων, ενώ το 1869 στην Αμισό από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 ανήκαν στους Έλληνες. Η Αμισός κατείχε τη δεύτερη σε σημασία θέση στο εμπόριο του Πόντου, σύμφωνα με το δεύτερο κείμενο από την «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». Ο Κυριάκος Χατζηκυριακίδης στο ιστορικό του έργο «Ο Πόντος στην Ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία (1774 – 1908)» (δευτερογενής και έμμεση ιστορική πηγή) αναφέρει ότι το εμπόριο της πόλης στηριζόταν κυρίως στην αγροτική παραγωγή, ενώ το λιμάνι της βρισκόταν σε στρατηγική θέση ως προς το χώρο

της κεντρικής Ανατολίας. Από εκεί εξάγονταν καπνός, σιτάρι, αλεύρι, βρόμη, με την εμπορική δραστηριότητά της να παραμένει σταθερή παρά στις κατά περιόδους εναλλαγές στα εξωγώγιμα εμπορικά αγαθά. Στην Κερασούντα οι εφοπλιστικοί και εμπορικοί οίκοι των Κωνσταντινίδη, Κακουλίδη, Σούρμελη και Πισσάνη καταξιώθηκαν στα μεγάλα εμπορικά κέντρα του Εύξεινου Πόντου αλλά και της Ευρώπης. Στην ανάπτυξη της Κερασούντας σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η ευνοϊκή θέση του λιμανιού της, που εξυπηρετούσε τις κεντρικές επαρχίες της Μικράς Ασίας, σύμφωνα με τον Κυριάκο Χατζηκυριακίδη. Τέλος, την κυρίαρχη ελληνική παρουσία στο εμπόριο της πόλης επιβεβαιώνει η Ελένη Κατσιαδάκη-Γαρδίκι.